

VÁRHELYI ILONA: HEJ, DEBRECEN, HA RÁD EMLÉKEZEM... (PETŐFI DEBRECENBEN)

Debrecen, Déri Múzeum, 1999, 162 l. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 54).

Az 1998/1999-es Petőfi-jubileumok (születésének 175., halálának 150. évfordulója) sokban eltértek a korábbi, ideológikus jelszavakkal, „felülről” vezényelt és ennek arányában odarendelt támogatásokkal irányított nagy, állami ünnepektől. Csöndes, „alulról” építkezett megemlékezések voltak inkább, a szellemi és szakmai függetlenség nagy előnyeivel és nem lebecsülendő hátrányaival; a megemlékezések költségeinek javát az önkormányzatok állták, az eseményekre pedig a helyi (írott és elektronikus) sajtó volt kíváncsi és nem az országos média, minthogy az évfordulóktól teljességgel távolmaradó nagypolitika hírmorzsaít így lehetetlen volt felcsipegetnie. Az ünnep maradandó, tárgyiasult hozadékát, a kiadványokat ez a helyzet úgy érintette, hogy egyrészt több forrásból kellett megszervezni a kiadás költségeit (még ha zömét általában az önkormányzat és intézményei állták is), másrészt pedig jószerevével nem jutott az ezért amúgy is megkésett kiadványok célzott terjesztésére, propagandájára. Nincs ez másként Várhelyi Ilona könyvével sem.

Pedig Debrecen kiemelt Petőfi-emlékhelyhez méltó kötetet tett le az asztalra. Az előző kiadvány (BÉNYEI Miklós, *Petőfi és Debrecen*, 1973) pontos-fontos, korrekt munka volt, ám mára teljesen eltűnt, és terjedelmében, valamint küllemében is szerényebb volt a mostaninál. A kötet idézetcíme – miért nincs idézőjelben? – és a címlapot díszítő Orlai Petrics Soma-festmény (*Petőfi Debrecenben*; ráadásul nem is a „keményebb”, hanem a lágyabb,

kemencével, rendezett ruházattal enyhített változat) a költő és a város közismert kapcsolatára, 1843/44 átnyomorgott telére utal. Az előszóból kitűnik, hogy ez korántsem véletlen: szerzőnk a Debreceni Irodalmi Múzeum vezetőjeként hosszú évek óta szembesül a látogatókban élő ismeret-szinttel. Innen kiindulva kell őket, szinte kézen fogva, eljuttatni oda, hogy „életművé elevenítsék magukban a megfakult vagy túlszínezett képet. [...] Ennek érdekében bemutatjuk a költő [...] minden debreceni életeseményét és minden itt keletkezett vagy a városhoz szorosan kötődő versét, levelét, egyéb írását. Személyes kapcsolatairól, a kortársak műveiből, leveleiből csak annyit idézünk, amennyit az életrajzi esemény tisztán látása megkövetel. Korabeli és mai képekkel felidézzük az egykori helyszíneket, hogy segítsük és a realitások medrében tartsuk a képzeletet.” (6.)

A szokásosnál hosszabban idéztük a szerzői bevezetést. Tehettük, mert a kötet kristálytisztá szerkesztéssel, igen jó kép-válogatással, számon kérhető pontossággal tartalmazza is a megígérteket. (Legfeljebb egy régi és mai várostérkép hiányzik a Debrecenben írott művek időrendi és betűrendes listája mellől.) Vagyis: nincs kényeszeres idevonása anyagoknak, ezáltal törekvés az életút és az életmű arányainak lokális átértékelésére, elmarad a legendárium átmentése és bővítése, az életrajz és a kultuszadatok keverése – Várhelyi Ilona sikerrel kerülte el a provinciális irodalom-szemlélet mindmegannyi csapdáját. Petőfi-képe korszerű, megfelel a kézirat lezárá-

sáig megjelent műveknek. Szöveggondozása megbízható. A képszerkesztés meg egyenesen bravúros: valamennyi, debreceni (ott született vagy a városra vonatkozó) írás kéziratban is megjelenik. (Más kérdés, hogy némely közgyűjteményünk – fölöt- tébb inkollegiális módon – igen gyenge minőségű másolatot küldött a kötet számá- ra.) A topográfiai felvételek hiánypótló dokumentumok, hiszen a történeti város- kép nagymérvű átalakulása miatt már a fiatalabb helybeliek sem emlékezhetnek az emlékhelyek egy részére, másik részüknek pedig eredeti helyére vagy formájára.

Ha ennyit kapnánk az új könyvtől (s mindezt higgadt, tárgyilagos, szép stílus- ban), máris elégedettek lehetnénk. Az adatok, szövegek ellenőrzése során azon- ban olyan összefüggések és nyomokban munkahipotézisek is megvilágosodtak, il- letve formálódtak, amelyek a kritikai kia- dás és általában a valós Petőfi-kép korrek- ciója idején igen hasznosak és alapos meg- fontolásra érdemesek. Itt van mindjárt a második debreceni időzés során, azon a bizonyos télen keletkezett szerelmi dal- ciklus kérdése (23–26). 1843 decemberé- nek közepén megváltozott a költői hang- nem, a teljes reménytelenséget tükröző *Az élő halott és a Temetésre szól az ének...* után a *Matildhoz* már szerelmes versnek tekinthető, utána pedig ott áll az egyik legnépszerűbb Petőfi-dal, *A virágnak meg- tiltani nem lehet...*, majd a *Nem megyek én innen sehova...* következik, hogy végül (még decemberben) a *Síkos a hó, szalad a szán...* szolgáljon a „történet” lezárásával: „Esketőre viszik babám, / Esketőre viszik szegényt / Mások kívánsága szerént.” A népdalokra emlékeztető fordulat már- már érvényteleníti a problémát, hiszen csak helyzetdal-füzérről lenne szó – ám a

következő költemény, amelyben a 20 éves Petőfi ráadásul először kísérletezik a ké- söbb nagyfontosságú évzáró-évnýtő ver- sek gyakorlatával, a *Megúnt rabság* az átpártolás vallomása a szerelentől a sza- badsághoz. Erre a helyzetre rímelnék rá 1844 első versei, a *Honfidal* és az érze- lemnelküliséget megerősítő *Elmonda- nám...* Az új kritikai kiadás jegyzetírója, Martinkó András (közvetlen bizonyítás híján) azt a szellemes megoldást javallotta, hogy kössük össze a kor ünnepekt színész- nőjét köszöntő, 1843. nyári verset, az *L.....né* címűt a *Matildhoz* műzsjával, hiszen Lendvayné egyik leghíresebb sze- repe 1843-ban éppen Pyat-Sue *Matild* című drámájának címszerepe volt. Másik hipotézise szerint az utóbbi költemény címadása Heine hatására történt; de nem zárta ki egy ismeretlen debreceni színész- nő lehetőségét sem. (Vö. PETŐFI Sándor *Összes költeményei 1838–1843*, Bp., 1973, 469–485.) Mivel a színháztörténeti kézi- könyv és lexikon javára végzett kutatások nem találtak Matild nevű színésznőt, na- gyon valószínűnek látszik, hogy a Lend- vaynéét ünneplő vers leválasztható (térben és időben is), a debreceni versek pedig a) egy valós fellobbanás, be nem teljesült érzelm relikvái, b) a lélektani mélypontra jutott költő szerelmi helyzetdal-ciklussal kompenzálta társtalanságát, s ebben az esetben a *Nem megyek én innen sehova...* „Idevaló mátkám” fordulata éppúgy, mint a *Síkos a hó, szalad a szán...* idézett három sora szintén csak fikció. A kérdés minden- esetre nyitott.

Hasonlóan megoldatlan (az évfordulók kutatási eredményeit figyelembe véve is) két Petőfi-vers, az itt írott *A virágnak megtiltani nem lehet...* és a nem sokkal korábban, de még 1843. november vége

előtt, Székelyhídon papírra vetett (és nem kevésbé népszerű) *A szerelem, a szerelem...* zenésítésének kérdése (34). Mindkettő megjelent az Életképek 1844. évi 2. füzetében (január második felében), így Kovács Józsefnek, a kollégiumi cantus praesensnek nyomtatásban is rendelkezésre állottak. A zenetörténet ma úgy véli (vö. TARI Lujza, *A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik*, Magyar Napló, 1999. július, 25–26), hogy *A szerelem, a szerelem...* legkorábbi zenésítése Böhm Gusztávtól való (1847), míg *A virágnak megtiltani nem lehet...* Egressy Béni dallamával vált közismertté, ám megengedi más, egyidejű zenésítések vagy meglévő dallamokra alkalmazás lehetőségét is. Ezzel ott állunk, ahol 1882-ben Debreczeni Miklós, Kovács tanítványa: állítólag nála megvolt a dal kézírata (azóta sem került elő), és Kovács József dallama szerint az 1850-es, 1860-as években nyomtatásban is megjelent (nincs nyoma a zeneműkiadás legújabb áttekintésében, vö. MONA Ilona, *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867*). A szerzőt mindenképpen dicséret illeti e kérdések nyitva hagyásáért. A kutatás gyors sikere ugyanis ezekben aligha várható, mivel célkutatást folytatni szinte lehetetlen.

De elkerülte Várhelyi Ilona a nagyközönség számára (is) készülő munkák má-

sik, ellentett veszélyét is: pontos és árnyalt fogalmazással, jó szemelvényválogatással érte el, hogy a debreceni tartózkodások közötti periódusok nem jelentéktelenedtek el, és kitekintésünk van az országos eseményekre is. Mindössze néhány olyan helyet találtunk, ahol részletesebb kifejtést kívántunk volna: ilyen Petőfi nem bizonyított szaválása a debreceni színházban 1844 elején (29), a versek összeírásának korábbi gyakorlata (1839-től, közülük a *Lanc versei* és most már az *Ibolyák* ismert; 35), az 1848. tavaszi elszigetelődés és az 1848. őszi, külső-belső válság jobb megkülönböztetése (89). Akad sajtóhiba, névelírás is, közülük a *freidorfi* tábor tévesztése (149) értelemzavaró.

Az értékes és fontos kötetet örömmel nyugtázva, maradnak a korántsem örömteli kérdések: mikor és hogyan oldódik meg végre a nem-budapesti (vidéki és határon kívüli) közgyűjtemények kiadványainak méltó terjesztése és népszerűsítése? Lesz-e valaha olyan, az ideálist közelítő állapot, amikor szerző és kiadó nem kényszerülnek terjedelmi és technikai kompromisszumokra? Újbóli, ismételt megfogalmazásuk, felvetésük éppen a jövő hasonlóan értékes és fontos kötetei érdekében megkerülhetetlen.

Kerényi Ferenc

GÁNGÓ GÁBOR: EÖTVÖS JÓZSEF AZ EMIGRÁCIÓBAN

Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999, 285 l. (Csokonai Universitas Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 18).

Toldy István megállapítása jó darabig elfeledtetett: Eötvös József mindazt reprezentálta, ami Magyarországon (hozzáteszem: viszonylag számottevő időn át) 'eu-

rópai' (*Öt év története 1867–1872*). Elfeledtetett, mert mind a politikai frót, mind a nemzetiségpolitikust, mind a magyar közoktatás távlatos gondolkodóját – mint az